

TÜRKİYE’DE KÖY SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE BİR TAHLİL

AN ANALYSIS ON RURAL SOCIOLOGY IN TURKEY

Dr. Öğretim Üyesi Serhat SOYŞEKERCİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-8427-0184

Cite As: Soyşekerci, S. (2021). “Türkiye’de Köy Sosyolojisi Üzerine Bir Tahlil”, International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(52): 3119-3130.

ÖZET

Ziya Gökalp ile Durkheim sosyolojisi ve Prens Sabahaddin ile Le Play Ekolü, Türkiye’ye sosyolojik metodun “dışarıdan” geldiğini gösterir. Yerinden yapılan araştırmalara dayalı Le Play Ekolü’nün savunduğu “Sosyal Bilim” anlayışının yayılmasıyla köy, bilimsel inceleme konusu oldu. 1930’larda sınıflandırılmamış ve denetimsiz köy çalışmaları furyası, 1940’larda köy sosyolojisinin bilim dalı olmasının yolunu açtı. Kısa süre sonra Köy Enstitüleri ile “içeriden” köylere bakan aydın tipinin doğması, köy sosyolojisinin 1950’lerde beklenen kıvama ulaşmasını sağladı.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Prens Sabahaddin, Pierre Guillaume Frédéric Le Play, Köy Enstitüleri, Köy Sosyolojisi.

ABSTRACT

The Durkheim sociology with Ziya Gökalp and the Le Play School with Prince Sabahaddin show that the information about the sociological method comes from “outside”. With the spread of the understanding of “Social Science” advocated by the Le Play school based on monographs and on-site research, the village has become a subject of scientific scrutiny. In 1930s, the field of unclassified and unsupervised village studies paved the way for village sociology to become a branch of science in the 1940s. Soon a new type of intellectuals and a stream of village literature was born, which looked at the Village Institutes and the villages from the “inside”. All these developments reached the consistency expected from the 1950s on the subject of village sociology.

Keywords: Ziya Gökalp, Prince Sabahaddin, Pierre Guillaume Frédéric Le Play, Village Institutes, Rural Sociology.

1. GİRİŞ

1930’lar sosyolojik gözlemlerin sonuçlarını beklemeyle sabrı olmayan aceleci teşebbüslere sahne olmuştur. *Kadro* dergisi yazarlarından İsmail Hüsrev Tökin’in 1934’te yayımladığı “Türk Köy İktisadiyatı”¹ adlı çalışması Marksist yöntemle Türkiye’de “derebeylik” kurumunu tartışmaya açtı.² Reformcu istekler *Kadro* dergisi kurucuları tarafından ortaya konuluyor, onlar da politik kararlara bel bağlayarak ne bulguları analiz ediyor ne de dikkatli araştırma yapma sabrı gösteriyordu. Bunun yerine kırsal hayat şartlarının geliştiği intibamı yayarak halka gerçek olmayan istatistikî raporlar sunmuşlardır. Bunlar arasında Ekonomik İşler Bakanlığı tarafından Türk köy hayatı ve üretimini konu alan bir kitabın sayılıp sayılmayacağı şüphelidir.³ Hilmi Ziya, bu sahte istatistikleri eleştirerek ciddi içeriğe sahip ve kapsamlı köy monografileri yapılmasını istemiştir.⁴ Bunun en önemli nedeni, Cumhuriyet’in başından beri iktidar mevkiinde olan aile mensuplarıyla, köydeki iktisadî yaşamı elinde tutan küçük azınlığa dayalı köylü zenginler arasında kurulan yakın temasın doğurduğu olumsuz sonuçlardır.⁵ Bu ise köylerde eşraf zümrenin tazyikinin olumsuz sonuçlardır. Diğer yandan Türkiye’de köy hayatı Batı’nın feodalizm ve derebeylik düzeni gibi aynen alınmış, köylere “uyarlanıp” sahte sonuçlarla iktidar çevrelerinin hoşuna gidecek şekilde düzenlenmiştir. Hilmi Ziya, “cemiyetlerin bir tipten diğer tipe nasıl geçtiğine”⁶ dair kapsamlı araştırmalarının yapılmadığını söylerken kültür Anadoluculuğunu savunur:⁷ “Her insan bir âlemdir. Hiçbiri ötekine icra edilemez. İnsanlık yoktur, insanlar vardır. İnsan tipi yoktur, sonsuz insan tipleri vardır. Nasıl olur da biz bu sınırsız cemiyet farklarını cemiyetin yekpâreliği içinde eritiriz? Nasıl olur da birbirimizden uçurumlarla ayrılmış ruhları, bir sınıfın, bir zümrenin veya daha büyük cemiyetin çabalarına, çıkarlarına bağlarız? Oysa tarihi ilcalar ve siyasi sebeplerle

¹Şevket Süreyya *Toprak Uyanırsa*’da (1963), köylerde iktisadi hayatın kalkınmak için tek gerçek olduğunu bir imamın ağzından şöyle tasvir ediyor: “Köyün dirliliğine el atmadan, Keltepe’ye değil mektep darülfünun açsan nafile. Sen köyün dirliliğine el at oğlum, dirliliğine bak...” (Tütengil, “Türkiye’de Köy ve Aydınların Tutumu”, s.114). Materyalist cemiyet görüşünde sanatın toplumsal fonksiyonu iktisadî alt yapıya bağlı ve onun neticesi gibi ele alınmıştır. Bu görüşe göre sanat eserine *üretim türlerinden* birisi, sanatçıya da *işçi* gözünden bakılır (Ülken, “Sanat, Düşünce ve İhtimal Bünye”, s.3).

²Özcan, *Kadro Akımı Üzerine...*, s.104.

³Plank, *“Türkiye’de Köy Sosyolojisi”*, çev. M. Reşit Küçükboyacı, s.226. [Makalenin orijinali için bkz. Plank, *“Village Sociology in Turkey”*, 10th. Police Conference of Rural Sociologists, Warsaw; March, 1971, s.161-178).

⁴Fransızca orijinali için bkz. Hilmi Ziya Ülken, “La sociologue rurale en Turquie”, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 6, 1950, s.104-116.

⁵Bu konuda ikisi Kuzey Doğu Anadolu, diğer ikisi Orta Anadolu bölgesinde dört köyde yapılan saha araştırmalarını dikkâte değerdir (Ozankaya, *“Köylerde İktidar Yapısı Üzerine Araştırma”*, s.40).

⁶Hilmi Ziya, Niyazi Berkes’in Türkçe’ye kazandırdığı kitabın (Harvard Üniversitesi’nden Gras’ın *Ekonomik Tarihe Giriş*) eleştirisini ilk kez gündeme taşır (“Kitap Tahlilleri”, s.324; N.S.B. Gras, *Ekonomik Tarihe Giriş*, (içinde; “Ekonomik Sosyoloji”) çev. Niyazi Berkes, Ankara, 1941, s.174).

⁷Ülken, *Aşk Ahlâkı*, s.183.

insanlar otorite altına alınmış, birlik içindeki özellikleri unutulmuştur.” Ülken’in düşünce tarihindeki yeri, yalnızca onun kitaplarıyla yetinmenin eksik olduğunu gösterir.⁸ Onun asıl isteği, toplum bilimlerinin felsefi temele dayandırılmasıdır.⁹ Hilmi Ziya bunu en iyi bilenlerdendir:¹⁰ “...bilimsel bilgiyi felsefi bilgiye dayandırmak daha doğru olurdu. Aksi takdirde analitik sonsuz ilmi önermeler serisi hiçbir temele dayanmayan genellemeden ibaret kalır.”

Türkiye’de kırsal bölgeler sadece değişen iklim, arazi ve coğrafi nedenlerden değil, yerleşim yerlerinin tarihsel farklılıkları bakımından da değişiklik gösterir. Hattâ komşu köyler bile birçok açıdan farklılık arz eder. Meselâ Eski Türk köylerinin tam ortasında Arnavutluk, Bosna, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Kırım’dan (Tatarlar) gelen göçmenlerin ve yerleştirilmeye çalışılan yörüklerin oluşturduğu Çerkez veya Gürcü toplulukları vardır. Özellikle Balkan Savaşı’ndan sonra Anadolu ve Trakya coğrafya topografisi özel bir önem kazanmıştır. 23 Nisan 1920’de hazırlanan çalışmalardan birisi, her vilâyette sağlık müdürlerinin Ankara’ya gönderdiği raporların tek tek tasniflenmiş olmasıdır. Örneğin *Türkiye’nin Sıhhi İçtimai Coğrafyası* başlığı altında toplanan bir çalışma Rıza Nur tarafından yayımlanmıştır.¹¹ Hazırlık ve basımla ilgili ilk bilgileri serinin ilk kitabı olan *Sinob Sancağı* girişinden öğrenmek mümkün. 1919-1922 yılları arasında böyle bir çalışmanın yapılması birçok açıdan önem taşır. Her şeyden önce sağlık ve içtimai coğrafya dizisinin ilk baskısı 19 kitaptır. Bunlardan sekizi 1922, yedisi 1925, ikisi 1926, birisi 1932 ve sonuncusu (Tokat vilâyeti) 1938’de basıldı. Serideki kitaplar Mili Mücadele ve Cumhuriyet’in ilk yıllarını kapsar. 19 kitaptan oluşan seriye *Sıhhat Coğrafyası* adı verilse de, içerdiği bilgiler sadece sıhhi ve içtimai konular değildir. Tarih, idarî yapılanma, etnografya, halk kültürü, tıp, çevrebilim, ekonomi, hayvancılık, botanik ve diğer konuları içeren zengin bir hazinedir. Ayrıca vilâyetler, konuşulan yerel diller, kıyafetler, geçim kaynakları, gelenek ve görenek, sağlık ve eğitim kurumları, doğum ve ölüm oranları, bulaşıcı hastalıklar, akıl ve sinir hastalıkları gibi geniş bir yelpaze sunmaktadır.

2. KÖY MONOGRAFİLERİ

Türkiye’de iklim ve üretim imkânları ne denli genişse mesken tipleri de o denli farklıdır. Ara bölmeleri kerpiçle veya pişirilmemiş tuğlayla doldurulmuş ve üstü kiremitle örtülmüş ahşap veya kalın taş duvarlı kâgir evlerden, lâvdan döşemeler taşıyan çam kütükleri, dallardan örülmüş döşemeler üzerine yerleştirilmiş kurumuş çamurdan bölmeler, kilden taraçalar ile en fakir kulübelere dek her türlü inşaat şekilleri görülür.¹² Sadece mimaride değil, her alanda *bir tipten diğer tipe geçişin* gerçek nedenlerinin araştırması ve izahlarının yapılması yerine sadece tasvirle yetinmek hatadır. Tasvir, tek başına değil olgu çözümlemesi ile ele alınırsa bir ova ve bir dağ köyü arasındaki fark anlaşılabilir. Örneğin Behice Boran, bu olayların *hastalık tedavisindeki önemine* değinir:¹³ “Doktora gitmek ve ilâç almak sıtma tedavisinde ova köylerinde yaygındır. Oysa dağ köylerinde hastalık tedavisi ender görülür ve yerel tedavi usûlleri vardır.” Dolayısıyla Anadolu’nun ekonomik durumu, eski ve yeniye birleştiren farklı kültürel öbekleri ve kendine has özellikleriyle “önceki durumdan kendini yeniden tanımlayan önemli bir dönüm noktası ve sembol”¹⁴ olma özelliği taşır.

Köy monografilerinde mesele, psikoloji ve diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi metodun sadece dış etkilerden değil iç motivlerle desteklenmesi, bunun birbirine benzemeyen fertler gibi cemiyetler için de dikkâte alınmasıdır. Bir köy monografisinde psikoloji ve felsefe disiplini olmadan “algılama ve anımsama birbirine karışır.” İç içe geçme ve kaynaşma yoluyla değerler zorunlu harekete tabi olarak değiş tokuş eder ve bu hiçbir yazılı akideye dayanmaz. İşte bu *potlaç* ilişkisi dikkâte alınmadan psikolojinin rolünü anlamak zordur. Durkheim buna “bilimsel psikoloji”¹⁵ der ve benzer şekilde Mümtaz Turhan metotlara ilişkin etkileşimin birbirlerine tesirinden bahseder.¹⁶

2.1. Halk Evleri, Köy Araştırmaları ve İlk Teşebbüsler

1930’ların ortalarında *yeniden köye dönüş* hareketinin parçası olarak köylere ilgi artmış, 1940’lı yıllarda doruğa ulaşmıştır. *Halk Evleri* merkez yayın organı *Ülkü*’nün editörü olarak *köycü* söylemin yaygınlaşmasını sağlayan Nusret Köymen, Meksika ziraî reform modeli üzerine yazılmış bir dizi kitapçıkla köylerin

⁸Tütengil, “Hilmi Ziya Ülken’in Çıkarıldığı Dergiler ve Bu Dergilerde Yaptığı Yayınlar”, s.161.

⁹Ergun, *Yöntemi Bulmak Türkiye’de Toplumsal Bilimlerin Bunalımı*, s.132.

¹⁰Uygun ve Özer, *Hilmi Ziya Ülken/Türk Toplum Bilimcileri*, s.162-163; akt; Ergun, ‘Yöntemi Bulmak...’, s.132.

¹¹Doğruöz, *Kırklareli Tarihine Işık Tutacak Bir Eser: Türkiye’nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası Kırklareli Vilâyeti*, s.276.

¹²Gabriel, *Türkiye Tarih ve Sanat Memleketi*, s.12.

¹³Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, s.241.

¹⁴Ülken, “Türkiye’de Batılılaşma Hareketi”, s.2.

¹⁵Bilimsel psikoloji ancak bilinç durumlarının onları deneyimleyen ferden içe bakış yoluyla ele alınması gerektiği öğrenildiği zaman ve bu bilinç durumlarının ferden iç dünyasının dışında incelenebileceği, aslında bu biçimde çalışılması gerektiği fikri yerleştikten sonra ortaya çıkabilmiştir. Durkheim buna “psikoloji alanında başarılı büyük devrim” (*Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, s.95) demektedir.

¹⁶Turhan, “Köy Tetkiklerinde Kullanılacak Metodlar Hakkında Bazı Düşünceler”, s.99.

gelişmesi hakkında tartışmayı canlandıran bir yazı kaleme almıştır. Genellikle dönemin havası *yeni şevkle köye dönüştür*. 1935'ten sonra kısa fakat her koşulda gerekli ölçüde doğru olmayan birkaç köy monografisi yayımlanmıştır. Köy çalışmalarına ilgi *Halk Evleri* tarafından açıkça desteklenmiştir. Bu sayede bilim insanları bilgi, metot ve teknik eksikliklerini zamanla tamamlamaya çalıştılar. Ancak zirâ mahsûl fiyatlarının artması, köylünün yeni bir şevkle köyüne dönmesini zorlayan etkendi. Ayrıca köylü kadınlar için şehirlerden, yani “dışarıdan” bakılması gibi yanlış bir izlenim doğmuştur. *Üç oğlu bir kızı olan kadın, oğullarından birini evlâtlığa vermeye razıydı; ama kızını “bir tanecik” diye vermeye kıyamıyordu* der Behice Boran ve ziyaret ettiği evlere ilişkin bulgularını aktarır:¹⁷ “...anaların çocuklarından birini gösterip “Al bunu şehre götür,” dediklerini sık sık işittik. Hâli vakti iyi görünen komşu bir ailede de aynı vaziyetle karşılaştık. Kadının dört kızı vardı. Konuşurken sözü kızlara getirdi. Hepsini tek tek övmeye başladı. Hazır bulunan diğer komşu, “E söyle söyle bunlar satılık gayri,” diye kadına takıldılar. Biz kadının söylediğini anlamazlıktan gelip, “çok iyi Allah bağışlasın” deyince, kadın içini döktü: “Allah bağışlasın bağışlasın ama dört tene kızı ne yapalım? Oturup dururlar. Varsın gitsinler,” dedi.

Ekonomik darboğazın siyasî havası içinde genellikle amatörler tarafından yapılan köy çalışmaları aceleci, sınıflandırılmamış ve denetimsiz araştırmalarla giderilmeye çalışıldı. Ancak çoğu köy monografisi ekonomik verilerle örtüşmemiştir. 1948-1958 yılları arasında bile köylünün satın aldığı fiyatı on yıl içinde yüzde 400-500 artarken; genellikle arpa, buğday gibi köylünün satmış olduğu hububat maddelerinin fiyatı ancak yüzde 85 artmıştır.¹⁸ Köylüyü ekonomik açıdan olumsuz etkileyen bu koşullar altında yapılan araştırmalar bu yüzden hatalı sonuçlar taşır. Bunun diğer nedeni, ekonomik şartlar altında köylünün bilim adamlarına karşı beslediği *güvensizlik*dir. Hattâ köylüye göre bilim insanı köyü veya köylüyü istismar etmek üzere hükümet tarafından gönderilmiş *ajandır*.¹⁹ Durumun böyle olmadığı kısa süre sonra anlaşılrsa da, köylüler ziyaretçilere karşı güvensizliklerini muhafaza etmeye devam etmişlerdir. Köylülerin beslediği güvensizliğin diğer nedeni, köylü ile kentli arasındaki *ilişki zeminidir*. “Köy sakini köy muhtarıyla sık karşılaşır, onunla konuşur, aralarında ahablık doğar ve ortaya sempatik bir bağ çıkar ama kent sakininin belediye yönetimiyle ilişkisi bundan çok farklıdır.”²⁰ Kent yaşamı dolaylı ve karışık bağ ilişkisine sahiptir ve bu ilişki çoğu kez yapay bir şekilde cereyan eder. Buna rağmen 1930’ların kontrolsüz yürütülen köy araştırmaları, “namus” adına kadına yönelen şiddetin sebebini de uzun yıllar köyün toplumsal sisteminde görmüştür.²¹ Bazen “*iffetsiz kadın*”ın namusu köylünün sanki ‘namus bekçisi’ olması gibi değerlendirilmiştir. Köylü bazen istenen bilgiyi vermeye hazır olsa bile bunu ifade edememiş, toplanan bilgi üstünkörü yanıt hâline gelmiştir.²² Hilmi Ziya, memleket sathına gelişi güzel yayılan bu ilk teşebbüslerdeki ‘bağlantısızlık’ hakkında şöyle demektedir:²³ “*Bu yayınların çoğu folklor, etnografi, kırsal edebiyatla ilgili olarak sınıflandırılmamış malzemelerle o kadar karışık hâldedir ki, sosyolojik açıdan bunların analizi ve tenkidi oldukça zordur.*” Kısa süre sonra Mehmet Ali Şevki, eldeki imkânlarla bu eksikleri gidermeye çalıştı. *Revue des Sciences Politiques* adlı dergi, 1933-1938 yılları arasında Şevki’nin sosyal araştırmalara dayalı reform istekleriyle ilgili bir dizi makale yayımladı. *Memleketi Tanıma Yolu* adlı risale, Frédéric Le Play’in sosyal bilimlere dayalı görüşlerini derinleştirdi. Hilmi Ziya, Şevki’nin monografik anket çalışmalarını benimsemekle birlikte, Le Play Ekolü’nün olduğu gibi kabul edilemeyeceği, bu ekolün aileyi çekirdek sayması ve bütün sosyal meseleleri aile etrafında toplaması yüzünden muhafazakâr hareket olarak görüp eleştirdi.²⁴ Sonraları “ataerkil ailelerin büyük toprak sahipliğine yol açtığı meselesi” Nüfus Etüdleri Enstitüsü’nün 1968 yılı araştırma verilerini kullanan Serim Timur tarafından doğrulansa bile²⁵ gene de ekonomik verilere dayalı sağlam bir metot ortaya konulamadı.

Mehmet Ali Şevki’nin “Kurna Köy”²⁶ (1931) monografisi, köylere dair araştırmalarının pratik faydasını göstermekle birlikte teorik açıdan yetersizdir. Üstelik üniversitelerde sosyoloji üzerinde Emile Durkheim’ın fikirlerinin ağır basması ve bu fikrin savunuculuğunu yapan Ziya Gökalp’in etkisi yüzünden 1939’a kadar da

¹⁷Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, s.215. 1945’te yayımlanan ve Mübeccel Kıray’ın “Türkiye’deki en kapsamlı sosyal yapı araştırmaları”na örnek gösterdiği *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, iki köy tipinin karşılaştırmalı incelemesidir (Fatmagül Bertkay, “Olagandı Bir Kadın: Behice Boran”, 13-27, içinde; Boran, *Biyografi II*, s.21).

¹⁸Ekın, “Türkiye’nin Sanayileşmesinde Köylü-Şehirli İşçiler”, s.241

¹⁹Turhan, ‘*Köy Tetkiklerinde Kullanılacak Metotlar...*’, s.99.

²⁰Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, s.85.

²¹Gültekin, “Dişi Bedenler Erkek Düşünceler mi? Değişen Geleneksel Köy Toplumsal Yapısında Kadınlar, Erkekler ve Ataerkil Değerler”, s.46.

²²Turhan, ‘*Köy Tetkiklerinde Kullanılacak Metotlar...*’, s.99.

²³Plank, *Türkiye’de Köy Sosyolojisi*, s.226.

²⁴Ülken, “Yeni Felsefe Cemiyeti ve Türkiye’de Felsefe Cemiyetinin Tarihçesi”, s.393.

²⁵Toprak büyüklüğü ile ataerkil geniş aile yaygınlığı arasında bir ilişki vardır. Toprak büyüklüğü arttıkça ataerkil geniş aile yüzdesi de artar. Yüz dekaradan fazla toprağı olan ailelerin yüzde 58’i ataerkil geniş aile iken, 1-10 dekar toprağı olan ailelerin sadece yüzde 23’ü ataerkil geniş ailedir (Timur, *Türkiye’de Aile Yapısı*, s.57).

²⁶Türkiye’de ilk kez monografi uygulayan Ali Şevki’dir. İstanbul yakınlarındaki *Kurna Köyü*’ndeki çalışması *Siyasi İlimler* adını taşıyan *Mülkiye* dergisinde yayımlandı (Sencer, “Türkiye’de Köye Yönelme Hareketleri”, s.229).

bu monografi hiç duyulmadı. Aynı yıl Chicago'da John A. Morrison, *Öncü Çalışma*²⁷ adlı bir eser yayımladı. Bu çalışma kazı işlerinin yanı sıra, Alishar Köyü ekonomisi ve ekolojisi üzerinedir.²⁸ Nitekim İkinci Dünya Savaşı ile birlikte *amatörlerin sürdürdüğü denetimsiz köy araştırmaları* furyası sona erdi.²⁹ Bu zorunlu duraklama metotların gelişmesine katkı sağlamıştır. Selâhaddin Demirkan, İstanbul dâhilinde bir köyün idari başkanı olarak, birkaç sene önce de köyün başkanı tarafından yerine getirilmesi gereken talimatları içeren bir “Köy Kütüğü” yazdı. 1941’de, Küçükçekmece ve Celâliye köylerine ait iki monografi hazırladı. Gerçekten de bu çalışmalar köy sosyolojisinin bir bilim dalı olması konusunda atılan ilk adımlardır.

2.2. Le Play Ekolü: Yerinden Yapılan Araştırmalar

1940’larda Karl Marx’ın teorileri genelde sosyoloji, özelde köy sosyolojisini derinden etkilemiştir. Örneğin *Kapital*’de ne kapitalizmin işleyişinin sona ereceği andan, ne de belirli anda işleyişinin sona ermesi gerektiği konusunda inandırıcı bir kanıt vardır. Marx, kapitalizmin giderek daha kötü işleyeceğine dair inandırıcı bazı nedenler vermiştir ama kapitalizmin iç çelişkileri ile yıkımını ekonomik bakımdan kanıtlamamıştır.³⁰ Üstelik diyalektik ve materyalizm ile ferdin iradesinden bağımsız olarak dünyanın değiştiği fikri de Marx ve Engels gibi komünist teorisyenlerin ortaya attıkları düşünceler değildir. Maddenin üstünlüğü fikri, on sekizinci yüzyıl Fransız materyalistlerinden iktibas edilmiştir.³¹ Marx ve Engels, *Asya Tipi Üretim Tarzından* (ATÜT)³² söz ederken bunun değişik zamanlarda nasıl tanımlanması gereğinden bahsetmiş ve hemen her ülkede yoğun tartışmaları gündeme taşımışlardır. ATÜT, bürokratik nitelikte olan devlet aygıtının gelişmesi ve bu aygıtın kalıtsal olmayan “seçkin” kesimce kullanılmasına ve görelî olarak kendi kendini yöneten, hâlâ kabîle özelliklerini koruyan, tarım ve endüstri arasında az ya da hiç işbölümüne yer vermeyen çok sayıda köylü topluluklar üzerine temellenmiştir. Burada sömürü şekli asıl olarak merkezî devletin ve onun maiyetindeki bürokratik memurların topladıkları vergilerdir.³³ 1940’larda köy sosyolojisi bunu başat ölçü olarak almış olsa bile, Marksist yaklaşımın derinlikli yüzü, 1960’ların Fransız antropologları tarafından hayli rağbet görmeye başladı ve Türkiye’de bazı iktisat ve sosyal bilimciler tarafından daha sağlam temellerle incelendi. Aynı dönemde başka bir grup, “feodalizm” kavramının olanaklarını araştırmıştır.³⁴ Bu grup, İttihat Terakki içinden gelen, dönemin entelektüel ortamında milliyetçi rol edinerek siyasi hayata adım atan genç aydınlardır.³⁵ Bunlar arasında Niyazi Berkes³⁶ ve Behice Boran gibi köyler üzerine çalışanlar da vardır. Ancak kısa süre sonra Le Play Ekolü ile bu gelişmelerin arası açıldı. Le Play Ekolü taraftarları bu yeni yaklaşımı tek taraflı ve “ekonomik” yönlü bulduğu için Amerikan materyalist görüşünü savunduğunu iddia ederek önce yok saydılar, ardından kötü buldular.

Ziya Gökalp’in savunduğu Durkheim sosyolojisinin yerinden yapılan araştırmalara ve monografilere karşı olması, köylerin bilimsel yöntemlerle incelenmesini geciktiren nedenler arasında görülmüştür. Ayrıca Ziya Gökalp cemiyetlere metafiziksel yönden bakmıştır ki bu hususta Fındıkoğlu, kinayeli olarak şöyle demektedir:³⁷ “Ziya Bey hangi sosyoloji kolunun adamıdır? Bütün sosyoloji.” Gökalp’in doğrudan köy sosyolojisi disiplini içerisinde değerlendirilecek eserler verdiğini öne sürmek elbette güçtür. Ancak onun kültür ile uygarlık ayırımı ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi ele aldığı kuramını temellendirmesinde köylerin özel öneme sahip olduğunu da belirtmek gerekir. Ona göre şehirlerin Osmanlılaşmış olmasına karşılık, köyler Osmanlı’ya uzak kalmış ve Türk kültürünü sürdüren, yaşatan toplum birimleri olmuşlardır.³⁸ Buna karşın, monografi ve köyleri yerinden araştırmayı benimseyen Le Play Ekolü’nün savunduğu “Sosyal Bilim” anlayışının yayılması ile köyler bilimsel açıdan inceleme konusu oldular. Bir ailenin coğrafi çevresi, ailedeki fertlerin medeni durumu, görenekleri, sağlık durumu, sosyal statüsü, geçim ve uğraşları, mülkiyeti, yaşayış

²⁷İng. Pioneer Work

²⁸Plank, *Türkiye’de Köy Sosyolojisi*, s.227.

²⁹Plank, a.g.e., s.227.

³⁰Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, s.182.

³¹Eski Yunan’da Demokritos aynı düşünceyi başka tarzda ifade eder. Çelişkilerin çatışmasıyla ortaya çıkan gerçeğin sürekli değiştiği, zamanla diyalektik adı altında Hegel’den alınsa da bu fikir Heraklitos tarafından dile getirilmiştir (Djilas, *Yeni Sınıf*, s.11).

³²Marx ve Engels arasında bir tür işbölümü vardı. Marx, enerji ve dikkatini kapitalizmin analiz ve siyasal ekonomistlerin yazdıklarının üzerine odaklar. Engels, gazetecilik yeteneğiyle bağlantılı olarak, giderek Marksist gelenek hâline gelecek olan çerçeveyi ve düşünceleri popüler etme yolunu üstlendi. Ölümünden çok sonra yayımlanan *Doğanın Diyalektiği*’nde, parçalar hâlindeki yazılarında ortaya çıkan gerçek, onun yalnızca toplumsal yaşamın mekanik tarzda anlaşılabilirliğini reddettiğini değil, fizik, kimya ve biyolojideki çağdaş gelişmelerin Aydınlanma’nın mekanistik felsefesinin bütünüyle altını oyduğunu söylemesine de dayanır. Engels, “hareket kanunları” gibi terimler kullanarak *doğaya yeni bakışın* gelişme sürecinde olduğunu hissettirir (Morris, *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*, s.78).

³³Needham, *Doğanın Bilgisi Batının Bilimi*, s.18.

³⁴Asya Tipi Üretim Tarzı ile feodalizmin avantajları hakkında tartışma kalitesinin düşük olması, konuyla ilgisi olmayan sol siyaset stratejileriyle ilgili kaygılardır. Bu yüzden tartışmalar yüzeyledir ve entelektüel içeriğini fakirleştirir (Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?* s.17).

³⁵Kolektif, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, cilt VIII, içinde; Murat Belge, “Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri”, s.28.

³⁶Berkes, on yedinci yüzyılda yeniçeri isyanlarıyla gelen bozulmayla, işsizlerin şehirlerde mesleksiz, yarı esnaf ve yarı yeniçeri olan bir alay insana dönüştüğünden bahseder. “Lumpenproletariat” şeklinde geçen bu kişileri Türkçe’ye “pırsiz herifler” olarak çevirmiştir (*Türkiye İktisat Tarihi*, s.65).

³⁷Fındıkoğlu, “Bizde Sosyoloji ve Birkaç Meselemiz”, s.142.

³⁸Ertürk, “Türkiye’de Köy Sosyolojisi Literatürü”, s.186.

biçimi, aile tarihçesi, gelir gider durumu, hayat düzeyi gibi “örnek olaylar” bağlamında bilgi sağlamak olanaklı hâle geldi. Ancak temsilin sınırlı olması ve çevre folklorünü bir yana bırakması gibi nedenlerle de ciddi olarak eleştirilmiştir. Hattâ *Türkiye Nasıl Kurtulabilir?* (1918) adlı çalışma dâhil, Sabahaddin Bey hiçbir monografi örneği vermemiştir.³⁹ Sabahaddin Bey ve Gökalp, düşünce sistemlerini Fransa’dan almalarına rağmen Gökalp, fertten önce toplumu esas alan Durkheim’in görüşlerini benimsemiştir.⁴⁰ Comte’un doğrultusunu izleyen Durkheim, pozitivist olarak sosyal olayların incelenmesinde fizik gibi pozitif bilimlerin yöntemini uygulamayı amaç edinir.⁴¹ Comte’un teorileri A. Rıza ve Gökalp de görülür ama Le Play Ekolü’nün etkileri bütünüyle Sabahaddin Bey’de görülür. Aslında Sabahaddin Bey ile Gökalp arasında varolan sosyoloji tartışmaları bir “iktidar” çekişmesidir.⁴² Frédéric Le Play’in çalışmaları, Fransa’nın on dokuzuncu yüzyılda içinde bulunduğu çalkantılara çözüm aramaktı. “Fransa” der Baykan Sezer, “on dokuzuncu yüzyılda işçi olaylarının en geniş boyutlara ulaştığı ve en yoğun olduğu ülkeydi.”⁴³ Bu dönemde Fransa’da biri Comte diğeri Le Play’den gelen iki temel sosyoloji akımı vardı. Sabahaddin Bey bunların birine *İlm-i İctimai*, diğeri *İlm-i İctima* demiştir. Bir yandan Le Play’in başını çektiği İlm-i İctima akımını savunmuş, diğeri yandan Osmanlı’nın maruz kaldığı hastalığın teşhisine tedavi yolları göstermeye çalışmıştır. Teşhis yolundaki fikirleri onun sosyolog tarafını, tedavi yolundaki fikirleri ise reform taraftarı aksiyon adamı olduğunu gösterir.⁴⁴ Sabahaddin Bey, Frédéric Le Play tarafından kurulan *Science Sociale*’in (1903) Henri de Tourville ve Edmond Demolins’in yayınlarından beslendi. Sosyolojide doğa şartları içinde yaşayan insanlar arasında ilişki kuran muhtelif okullar daha önce de vardı. Le Play mensupları, Asya stepleri ve Norveç fiyordlarına bağlı olarak iki hayat tarzı ve iki cemiyet çeşidinin ortaya çıktığını söyler.⁴⁵ Verimli steplerin yer aldığı Yukarı Asya’nın düzenli zaman aralıklarıyla yok olan toprakları, sürüler beslenmesini ve göçebe yaşamı zorunlu kılmış, bu da çok geniş, katı basamaklı, güçlü gelenekleri olan aile yapısına yol açmıştır. Ayrıca birbirinden kopuk Norveç fiyortları fertçi özellikler taşır.⁴⁶ Bu yüzden Sabahaddin Bey, Le Play’in Doğu ve Batı sosyal tiplerini “*cemaatçi*”⁴⁷ ve “*infiracı*”⁴⁸ diye ikiye ayırmaktadır. Türkiye’nin Doğu sosyal tipinden Batı sosyal tipine geçmedikçe siyasî devrim yapmasının mümkün olmadığını, siyasî devrimin her şeyden önce sosyal devrim ve sosyal yapı değişikliğine bağlı olduğunu, bunun da eğitimle sağlanabileceğine inanmaktadır.⁴⁹ Eğitimle gerçekleşecek sosyal devrim ve yapısal değişiklik, Bakunin’in sosyal devrim için önemli gördüğü ve “entelektüel proleterya”⁵⁰ adını verdiği sınıf kökenine sırt çevirmiş eğitimli fertleri kapsar. Fakat Edmond Demolins, dünyayı ‘bireyci’ ve ‘kamucu’ diye ikiye ayırmadaki ayrımı açıklamanın zorluğundan bahsetmektedir. Gerçekten de 1917 Devrimi’nden sonra bile devlet aygıtının büyük bölümü devlet iktidarının proleterya ve yoksul köylülük ittifakınca ele geçirilmesiyle olduğu yerde kalmıştı.⁵¹ Ne ki, Doğu Batı karşıtlığını *entelektüel proleterya* ile birleştirmek de mümkün olmadı. Üstelik Doğu’nun kendi arasındaki bütünlüğünü sağlamak ayrı bir meseleydi. Örneğin Sovyet iktidarının ilk yıllarında Bolşevik Komünist Partisi ve devlet içinde teori ve eylemleriyle öne çıkan Sultan Galiyev için Doğu ülkelerini uluslararası devrimin yörüngesine sokmak, Doğu Batı karşıtlığını “sosyal devrim” ile birleştirmek demektir. Galiyev, *Sosyalist Turan ve Doğu Birliği*’ndeki kapanmayan yaradan şöyle bahseder:⁵² “Her ne kadar sosyal devrim içinde bizim benimsediğimiz uluslararası politikanın genel rotası ne kadar doğru ve düzeltme gerektirmez görünürse görünsün, Doğuya ilişkin sorunun ciddi düzeltme gerektirdiğini kabul etmek gerekir. Bu üzücü de olsa, bugüne dek Sovyet Rusya ve Doğu arasındaki karşılıklı ilişkilerin doğru kurulması konusunda aldığımız önlemler, son zamanlara dek aşırı rastlantısal ve hafifletici niteliğe sahipti. Bu alanda düzenli ve inandırıcı kararlılıkta bir politikanın kararlı biçimde yürütüldüğü görülmemiştir.” Gerçekten de Doğu’nun kurabileceği ilişki arasında sorunlar vardır. *Halka dönüş, halka inmeyi* öylesine zorlamıştır ki, Rus halkı ile doğrudan ilişki kurmak için evlerini, okullarını ve üniversitelerini terk ederek köylerin dört tarafına

³⁹Geray, ‘*Toplum Kalkınması ve...*’, s.8.

⁴⁰Güngör, “Ziya Gökalp ve Prens Sabahaddin’in Eğitim Konusundaki Görüşlerinin Karşılaştırılması”, s.46

⁴¹Sencer ve Sencer, *Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim*, s.29.

⁴²Ziya Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında Türkiye’nin kaderine yön veren İttihat Terakki’nin ideoloji ve akıl hocalığını, Prens Sabahaddin ise İttihat Terakki’ye muhalefet olanı başını çeker. Diğeri yandan Türkiye’de komünizm olarak sol akımın temsilcisi Mustafa Suphi ise adını önce Bougle’nin *Sosyoloji Nedir? (Qu’est-ce que la Sociologie?)* adlı kitabının çevirisiyle duyurdu. Buna geniş tabanlı bir sosyalist parti olan Türkiye İşçi Partisi’nin Genel Başkanı Behice Boran gibi eski bir sosyoloji öğrencisi de eklenirse, bu isimlerin hiçbiri “fildişi kulelerinde âhkam kesen masabaşı düşünürlerinden olmadılar.” (Sezer, *Türk Sosyologları ve Eserleri I*, s.8).

⁴³Sezer, *Türk Sosyologları...*, s.46.

⁴⁴Çetinkaya, “Meşrutiyet Devri Felsefi Hayat: Akımlar, Temsilciler, Telifler ve Tercümelemler”, s.164.

⁴⁵Tütengil, *Az Gelişmenin Sebepleri*, s.154.

⁴⁶Ozankaya, *Toplumbilim*, s.88.

⁴⁷Cemaatçi (tecemmül/communaire) cemiyet, ailede baba otoritesini, genel hayatta ise despotik idareye dayalı cemiyeti ifade eder.

⁴⁸İng. Infiradi (particulariste) cemiyet, insanların hürriyet içinde olduğunu savunur.

⁴⁹Çetinkaya, *a.g.e.*, s.164.

⁵⁰Bakunin, *Devlet ve Anarşi*, s.36.

⁵¹Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, s.31.

⁵²Sultan Galiyev, *Sosyalist Turan ve Doğu Birliği*, s.151.

dağılan halkları planlı şekilde bir araya getirmek neredeyse imkânsız hâle gelmiştir. Üstelik Doğu'nun geçmişi Batı'nın geleceğini temsil ettiği için birincide cemaat egemenken, ikincide ferdin zafer naraları duyulmuştur.”⁵³ Aslından bir mühendis olan Frédéric Le Play için tarih, geçmişin bilimi olarak gözlemlenebilir olgulardır. Dolayısıyla Le Play’i tarihçilerden ayıran budur. Demolins’in dediği gibi, “Le Play çok az yazılı belge kullanmıştı. Çünkü belgeler arasında olguların kaybolduğunu düşünüyordu. Amacı olguları yaşatarak onları izlenimlere dönüştürmekti. Arşive gömülme yerine yolculuğa çıkıp gözlemlerde bulunmayı savunuyordu.”⁵⁴ Le Play Ekolü’nden Edmond Demolins’in üç eseri Türkçeye çevrilerek 1913 ve 1914 yıllarında yayımlandı.⁵⁵ Fakat ne bu eserler ne de Durkheim’ın Arap harfleriyle yayımlanmış kitapları Lâtin alfabesine eksiksiz şekilde aktarılamadı. Üstelik sosyolojide çeviri meselesinin dışında, “Türk sosyologlarının çoğunun Batı’dan etkilendiği, konuyla ilgili ilk bilgileri Batı’dan aktardıkları da tartışma götürmez bir gerçektir.”⁵⁶ Dolayısıyla, sosyal araştırmaların temeli *yerinden tetkik* ise, monografi ve anketlerle işe başlamak faydalı görülmüştür.⁵⁷

2.3. Köy Enstitüleri ve “Yeniden Köye Dönüş”

Doğu toplumları tarafından ortaya atılan *düzen*, toplumun tüm kesimini kuşatan ve bunların bütünlüğü ile toplumun birliğini sağlayan fikrin temeli olagelmıştır. Tarihî geçmişi olan *düzen*, özellikle üretim alanında yer almayan ve sisteme katkıda bulunmadan ‘düzene sızan’ veya ‘düzeni ele geçirmek isteyenlere’ karşı toplumu koruduğu ve bu eylemlere fırsat vermediği için sürdürülen ilişkilerin ideolojik ifadesi olmuş, ortaya çıkan sorunlar Batı’dan farklı görülmüştür. Bu yüzden Doğu toplumlarında ideolojiler; *katılma, sızma ve koruma* açısından farklı düşünce ve inanç sistemleri ile ortaya çıkmıştır. Batı’da devletin toplumsal sınıflara göre şekillenmesi ve bunun ideolojik sorunları karşısında Doğu toplumlarında ‘düzenin devamlılığı’ ile karşılaşmakta, kadrolar değişse bile düzen sürmekteydi.⁵⁸ Toplumun en küçük birimini ele alıp onu “bütün” ile ilişkisinden yalıtıp kolayca gözlemlene, ölçme, analiz etme ve buradan toplumun bütününe dair bilgi edinmek mümkün görünüyordu. Bu yaklaşımı tercih eden siyasetçiler, 1940’ların başında ilmî malzemelerin sınırlı olmasına rağmen köylerin ileri tarz yenileşmesi için adım atmada tereddüt etmediler. Bu arada iktidar, şehirlerin dışındaki eğitim meselesiyle özel olarak ilgilendi. Ne var ki hükümet bütün köylere yeni tarzda yetişmiş öğretmen sağlama imkânına da sahip değildi. Türkiye’de 1940 yılında sadece 21.000 ilkökul öğretmeni vardı. Bu öğretmenlerin de pek çoğu köylerin iptidai ve kaba hayatına katılmak istemiyordu. Selâhattin Demirkan, Ankara’nın merkez bucağı *Bağlum Köyü*’nde yaptığı anketle⁵⁹ köyün plansızlığı, kaldırımsız oluşu, kışın çamurdan geçilemez hâli ve açık helâların manzarayı büsbütün çirkinleştirmesini öğretmenlerin kaçış sebebi olarak görmüştür. Buna katlanmayı göze alan bir avuç öğretmen, Demirkan’ın çalışmaları esnasındaki manzarayla karşılaşmış, duyguları ağır bastığı için köyde kalmayı tercih etmişlerdir:⁶⁰ “*Köye geldiğim zaman karşıma çıkan bekçinin kıyafeti dikkatimi çekti. Traşını uzamış, kasketi eskimiş, arkasında rengi uçmuş ve fazla eskimiş hâlde paltoya benzer bir şey bulunan bekçiyi görünce içim sızladı. Hele köy odasını görünce bu sızlama ayrı bir ıstırap hâlinde ruhumu sardı.*” Benzer şekilde Vedat Nedim Tör’ün 1941’de yazdığı *Değişen Adam* piyesi, günlerini kumar ve eğlenceyle geçiren Sedat’ın değişimini ele alır.⁶¹ Leyla, Engin, Oktay, Demir ve Atillâ adlı gençler bir köye yerleşerek köy ve köylü kalkınması için çalışmaya söz verirler. Hedefleri devrimci ülküdür ve tek davaları vardır: “*Eylem ve hareket olmadan boş sözlerin anlamı yok.*” Gençlerin hepsi o yıl içinde meslek sahibi olurlar. Leyla hekim, Oktay ziraatçi, Demir sanayi mektebi mezunu, Atillâ veteriner. İki sene boyunca köye hizmet ederler. Sedat ise bir süre yakalandığı hastalıkla mücadele eder. Fakat içinde hâlâ anlam veremediği can sıkıntısı vardır ve bu ona acı verir. Tam iyileşeceği zaman köyden şehre gelen gençler Sedat’ı ziyaret ederler. Konuşmalar sonunda Sedat köye davet edilir. Çok sevinen Sedat, içindeki can sıkıntısının geçtiğini fark eder ve onlar gibi köye hizmet etme kararı alır. Arkadaşlarının bu davasına katıldığı için Sedat artık eski Sedat değildir.⁶² Piyesteki ‘Sedat tipi’ köylerden kaçışı önlemeye dayalı bir idealizmi ve “devrimci” karakteri tasvir eder.

⁵³Tüfekçioğlu, “Frederic Le Play’in Tarih Anlayışı”, s.26.

⁵⁴Tüfekçioğlu, a.g.e., s.22.

⁵⁵Ayas, *Üniversite Gençliğinin Zihin Hayatı*, s.265.

⁵⁶Sezer, *Türk Sosyologları...*, s.3.

⁵⁷Ülken, “İçtimai Araştırmalar”, s.271.

⁵⁸Tuna, “Bilgi, Toplum ve İthal Bilgi Üzerine”, s.112-113.

⁵⁹Demirkan’ın gözlemleri şöyledir: “Bağlum köyünde okuma odası olmadığı gibi köye gazete de gelmiyor. Muhtarın ve azaların da okuma yazması yoktur. Köyün hemen yanındaki geniş mezarlıkta tek bir yazılı mezar taşı bulunmaz. Taşlar şekilsiz ve zaman geçtikçe birbiri üzerine yığıldıklarından hazin bir manzara göstermektedir. Köydekiler genellikle soğuk algınlığı yüzünden hastalanıyor. Genel olarak sağlık durumuna fazla dikkat edilmese de ağır hastalıklarda şehre gidilmektedir.” (Demirkan, “Bağlum Köyünde Köylü İşletmesi Anketi”, s.23-39).

⁶⁰Demirkan, a.g.e., s.29.

⁶¹Tör, *Değişen Adam*, s.40-41.

⁶²Çıkla, “1923-1950 Yılları Arasında Yazılan Köyü ve Köylüyü Konu Edinen Piyesler”, s.107.

Bu dönemde iktidar, *Yeniden Köye Dönüş* hareketinden kaynaklanan iki denemeye girer ve bu da köy sosyolojisinin gelişimini dolaylı yoldan etkiler. İlk deneme, seçilmiş erlerin kısa dönemli kurslarda eğitilerek çocuklara Lâtin harfleriyle okuma-yazma öğretmek üzere köylere gönderilmesidir. İkinci deneme ise daha geniş, daha devamlı ve kalıcı olma özelliği taşır. Bunun somut örneği, 1939-1946 yılları arasında Köy Enstitüleri'nde köy çocuklarının devam etmeleri için hazırlanan 21 devlet yatılı okulunun açılmasıdır.⁶³ Bu anlamda Köy Enstitüleri, eğitim alanında en özgün ve en ses getiren uygulamadır. Hazırlıkları 1935'te başlar, 1937'de denemesi yapılır, 1940'da resmîleşir.⁶⁴ Aslında Köy Enstitüleri; köy birlikleri, kombinalar, kooperatifler ve toprak reformu çerçevesinde, bu teşebbüsü hayata geçirecek orijinal bir hareketti. Ancak bu hareket, başından beri bir yandan eşrafın, diğer yandan bürokrasinin dar ve tutucu kurallarından gelen baskıya sığmadığı için, kısa sürede bürokrat çoğunluğun düşmanlığını kazandı. Kanununun 278 oyla kabul edilmesi, 148 kişinin oylamaya katılmayışı ise dikkât çekicidir. 1943 yılında İsmet İnönü'nün Köy Enstitüleri hareketini bütün gücüyle desteklediği sırada, İkinci Milli Eğitim Şûrası, bu hareketin aleyhinde yaygın kulis faaliyetine sahne oldu. Milli Eğitim Bakanlığı'nın tutucu kanadına göre Köy Enstitüleri köye dönüş değil "iptidailiğe dönüştü."⁶⁵ Nitekim toprak reformunu felce uğratan aynı güçler, Köy Enstitülerini iğdiş etmekte gecikmediler.⁶⁶ Programın hedefi, öğrencilere önce teorik bilgilerin yanında pratik bilgiler kazandırmak, ardından onları köylere reformcu olarak göndermekti. Bu anlamda Köy Enstitüleri, yetenekli ve köyde görev yapmak isteyen öğretmenleri yetiştirmede kısa zamanda başarılı oldu ama felâketler zincirinin de halkası oldu. Köylerdeki iptidailiğe ilişkin ortaya çıkan sosyal panorama, sonraları seçkinlerin 'köylücü' tarzının, devrimci Köy Enstitüleri taraftarlarının tarzından ne kadar ayrı olduğunun ilk açık örneğidir. Böylece "Enstitülü" ile "köycü'lü" arasında "halkçılık" farkı doğdu. Köy Enstitüleri'nde eğitim kadar, hiçbir yerde köy sosyolojisine duyulan eksiklik kendini bu kadar hissettirmemiştir. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü'nün 1937-1943 dönemine ilişkin iş kazası istatistikleri; iş kazalarının sayısı, aylara ve mesleklere göre dağılımı, işgöremezlik itibarıyla sonuçları gibi verileri içerir. Rıfat Ilgaz'ın istatistiklerle aynı dönemde yayımlanan şiiri ise âdeta yanıt niteliğindedir.⁶⁷ "*Kasnağından fırlayan kayışa kaptırdın mı kolunu Alişim!*"

2.4. Köylerde "Eşraf Direnişi" ve İktidarın Tutucu Kanadı

Şehirlere akını izah etmek için *köy itimi* ve *şehir çekimi* gibi ayırım yapmanın ekonomik hayattaki rolü yeni anlaşılıyordu.⁶⁸ Kemal Tahir'in *Köyün Kamburu*'ndaki gibi yoksulluk ve sömürü pençesine düşen yoksul köylünün fiziksel bozukluğu aslında *düzenin* kamburu idi.⁶⁹ "Hepsi sakat, sıska, hasta, yaşlı, çarpık çurpuk, yamrı yumru, seferberlik artıkları... Yüzleri sürekli açlıktan, daha doğrusu yüzyıllardır sadece ekin yemekten kansız... Çoğunun dişleri otuz yaşında dökülmeye başlamış... Yedi aylık doğmuş, çalılık ve kambur." Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nda sonra büyük şehirlere "hacığa" tipi, köylünün eğlenmek için büyük şehirlere geldiğini sembolize ediyordu. Geliri biraz olsun yükselen açık göz köylü tipi, toprağını satarak şehirlere yerleşip iyi bir hayat şartı yakalamıştı.⁷⁰ Buna rağmen Mahmut Makal ile köy edebiyatı, Sarılar'ın Ömerler Köyü'nden Talip Apaydın, Burdur'un Akça Köyü'nden Fakir Baykurt ve Mehmet Başaran gibi Enstitü mezunu yazarların yetişmesini sağladı. Böylece yeni köy romancısı tipi doğdu.⁷¹ Köy yazarlarının yanı sıra bir kısmı köyden, bir kısmı orta sınıftan gelen başka birinci sınıf yazarlar da ortaya çıktılar. Yaşar Kemal, Samim Kocagöz ve İlhan Tarsus hikâye ve romanda köyü, köyle şehirliler arasındaki bağları inceledi. Kentli Kemal Tahir⁷²'in elinde gelişen köy edebiyatı, ya kendi ortamı içinde ya da kent karşısında köylüyü işleyerek çok fazla okuyucu buldu. Aslında köylere 'içeriden' ve 'dışarıdan' bakanlar için ele alınan konular neredeyse aynıdır. Bu mânada Kemal Tahir'in köylüye "dışarıdan" bakmasını olumlu ve olumsuz açıdan görmek mümkündür. Olumludur; köylünün ayak oyunlarını kentliden daha iyi fark ederek köylünün 'ferdî çıkar ilişkilerini' ortaya koymuştur. Olumsuzdur; cezaevi acıları ve orada tanıdığı köylülerin etkisinden kaleme sarılıp hiç tanımadığı ve incelemeye gerek görmediği Köy Enstitüleri'nin sistemini ve başta İsmail Hakkı Tonguç olmak üzere orada çalışıp okuyanları ve köylüleri küçük düşürücü roman yazma

⁶³Plank, *Village Sociology In Turkey...*, s.229.

⁶⁴Kaplıhan, "Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri", s.172.

⁶⁵Kültürel propaganda, 1950 öncesi köy konulu piyes ve hikâyelerde *Kemalizmin* köy politikasından esintiler taşır. Örneğin Ferit Rağıp Tuncor'un *Köye Dönüş* adlı hikâyesinin sonu, devrin köy politikalarını savunmak amacıyla yazıldığını gösterir: "*Cumhuriyet çocuğu! Köyü sev! Köylüye saygı besle... Yumurtadan çıkıp da kabuğunu beğenmezlik etme ve köyüne bağlı kal!*" (Tuncor, *Köye Dönüş*, s.20).

⁶⁶Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, s.499.

⁶⁷Makal, "Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak Edebiyat", s.21

⁶⁸Kazgan, "Şehirlere Akın ve İktisadi Değişme", s.380.

⁶⁹Tahir, *Köyün Kamburu*, s.177.

⁷⁰Ekin, "Türkiye'nin Sanayileşmesinde Köylü-Şehirli İşçiler", s.249.

⁷¹Karpat, *a.g.e.*, s.40. Kemal Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek*'te köylüyü yanlış zeminde değerlendirmiştir.

⁷²Kemal Tahir'in kırsal kesime ilgisinin sebebi, memleket sevgisiyle, Anadolu insanının tarihsel ve toplumsal gerçekleriyle doğrudan ilişkilidir. 1958'de Yeni Gazete'de tefrika edilen *Les Tors du Village* ismiyle Fransızca'ya çevrilen *Köyün Kamburu*'nun tanıtım yazısında şöyle der: "Köyün, köylülüğün özellikleri gözden kaçırılırsa şehirlilerin Türk milletini damgalayan özellikleri ya hiç aydınlatılmaz, ya da işe yaramayacak şekilde yarım yırtık aydınlatılmış olur." (Erol, "Kemal Tahir'in Köyün Kamburu Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Bakış", s.887).

yanlışına düşmüştür.⁷³ Daha sonra bunu kendine özgü edasıyla, “Yahu!... Yanılmışız!...” diyerek; bilgi, olay ve kültür alanıyla ilgili kanaatlerini gözden geçirmiştir. Bu yüzden Kemal Tahir için gerçekçilik, ileri bilgilere, ileri dünya görüşüne bilinçli şekilde inanmaktır. Onun gerçekçilik anlayışı, kazanılmış bilgi ve kabul edilmiş değerleri yeniden gözden geçirme alışkanlığıdır bir bakıma.⁷⁴ Köydeki çekişmeler ve nüfuz çevreleri, köyü kalkındırma çabaları, eğitim problemlerinin çözümünde güçlükler, sağlık, köylü ve devlet, köyün sosyal hayatında etkili olan unsurlar, hep bilinen ve aynı tema etrafındaki konulardır. Bozuk çarktaki sistemden nemalanmak için kurnaz davranan köylü tipi, Kemal Tahir’in romanlarında, köylünün bütün düzensizliğin farkında olduğunu gösteren ayrıcalıklı tasvirlerdir.

Köy Enstitüleri’nde felâketler zinciri, kısa süreli başarısından hemen sonra başladı. 1946 yılında Hasan Âli Yücel görevinden ayrıldı ve yerine Almanya’da öğrenim gören, öğrenci müfettişi olarak orada bulunan, dönemin Nasyonalist görüşünden etkilenen, Hitler⁷⁵ rejimine hayranlığı ve Köy Enstitüleri aleyhtarlığı ile bilinen Şemsettin Sirer getirildi. Sirer, Milli Eğitim Bakanı olup, Recep Peker’in başbakanlığında çok partili hayata geçişten sonraki hükümette görev almasıyla da tarihe geçmiştir. Bu tutucu kanadı oluşturanlar “milliyetçilik diye tutturulan totaliter”⁷⁶ eğitimci kadrodur. Buna göre eğitim herkese değil, üstün kesime verilmelidir. 1947’de çıkarılan 5117 ve 5129 sayılı kanunla, öğretmene toprak verilmesi güçleştirilmiş, dağıtılan kitaplar, aletler, hayvanlar ve malzemenin geri alınması yoluna gidilmiştir. Öğretmen köyün inşacısı değil, okuma yazma öğretmekten başka bir işe burnunu sokmayan, ürkek, tutucu bürokrat hâline getirilmek istenmiştir. Bu bağlamda, önce 1947’de, ardından 1948’de çıkarılan 5012 ve 5210 sayılı kanunla köylünün okul yapımı yükümlülüğünden tamamen çıkarılması kararlaştırıldı. Köy öğretmenlerinin ek yükümlülükleri kaldırıldı. Bütün zamanlarını eğitim ve öğretim faaliyetlerine ayırmalarıyla sınırlandırıldı.⁷⁷ Öğretmen, eğitim faaliyetleriyle birlikte hareket eden bir köy onarıcısı değil, bina onarımcısı ve tadilat işleriyle ilgilenmeye çalışan “dershane teknisyeni” hâline getirildi. Nasıl ki 1870’den sonra ilk ürünlerini veren *Türk romanı*, bir yandan romantik çizgili, öte yandan halk öykücülüğünü andıran hava içinde yürümüş, ama kentliye ve kültür değişimleri sorununa ‘dışarıdan’ bakmanın ötesine geçememişse, bu defa “dershane teknisyenleri” benzer duruma dönüştüler. Bu ise eğitim ile modernleşme arasındaki ilişkinin resmi politikadan farklı sonuçlar vermeye başladığını gösterdi:⁷⁸ “Çoğu kez, yöneticilerle eğitime toplumsal değişimin bir aracı olarak bakılmasına karşın, eğitim sürekli değişimin başlatıcısı olmaktan çok değişimin sonucu oldu.” Enstitülerde yaşanan ikinci felaket, 1947-1948 ders yılında, Köy Enstitüleri’nin beyin kadrosunu imal eden Yüksek Köy Enstitüleri’nin tamamen kapatılması oldu. Okuldaki öğrencilerin bir bölümü Gazi Eğitim Enstitüsü pedagoji bölümüne, bir bölümü öğretime açılan Tarım Aletleri ve Makina Yüksekokuluna, diğer bölümü ise Kız ve Erkek Teknik Öğretmen Okulları’na yerleştirildi. 1943-1944 öğretim yılında açılan Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü kapatıldı. Bu karar, 1946-1947 öğretim yılı sonunda, Milli Eğitim Bakanlığı’nın düzenlediği müdürler toplantısında alındı.⁷⁹ 1947’nin 29 Nisan’ında Köy Enstitüleri için yeni bir yönetmelik hazırlandı. Artık öğretmenler okul yönetiminde etkin olamayacaktı. Öğrencilerin ders dışı çalışmaları sınırlandırıldı. Aynı yıl hazırlanan genelge ile kız ve erkek öğrenciler birbirinden ayrıldı. 20.5.1947 tarihli genelge ile öğrencilerin serbestçe okumalarına karşı çıkıldı ve “seviyelerine uygun” kitaplar okumaları kararlaştırıldı. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından dünya klasiklerinden yapılan çeviriler, aynı bakanlıktan gönderilen listelere göre önce Köy Enstitüleri kitaplıklarından alındı, kısa süre sonra da yakıtıldı. 1948’de öğretim programı değiştirildi, iş eğitimi ilkesi kaldırıldı ve Enstitüler sıradan okullar hâline getirildi.

Türkiye’de 1950-1956 yılları arasında tarımda çalışan nüfusun faal nüfusa oranı hâlâ çok yüksekti.⁸⁰ 1950 nüfus sayımında ülke nüfusu 18,8 milyon iken, bu nüfusun yüzde 75’ini tarım ağırlıklı köylü nüfus

⁷³Kemal Tahir’in bu romanı için bkz. *Bozkırdaki Çekirdek* (Türkoğlu, Tonguç ve Enstitüleri, s.20).

⁷⁴Aktaş, “Kemal Tahir Demiri”, s.38.

⁷⁵Hitler’in propagandacısı Goebbels, milletlerinin korku ve önyargılarını kullanmayı başardı. Nazi propagandasında bir tema sürekli tekrar ediyordu: “Bütün problemlerin kaynağı Yahudilerdir.” 1940 yapımı *Sonsuz Yahudi* (The Eternal Jew) filmi, Yahudileri toplumu kurutan ve aynı zamanda hastalık taşıyıp ahlaki değerden yoksun para düşkünü alçaklar olarak gösteriyordu. Filmdeki hayvan kesimi sahnesi, Yahudilikte sadistlik uygulamalar olduğu sanısını yaratacak şekilde gösterildi. *Yahudi Süss* (The Jew Süss) filmi ise, Alman kıza tecavüz eden bir Yahudi’nin hikâyesini anlatır. Yahudilerin alçak, aşağı ve tehditkâr oldukları yapılan konuşmalarda, posterlerde, filmlerde, gazetelerde ve akademilerde sık sık tekrarlanıyordu (Pratkanis ve Aronson, *Propaganda Çağı*, s.376-377). Almanların nazarında her şey propaganda yoluyla “kötü”nün kim olduğunu ortaya koyan müthiş bir algı operasyonuna dönüşmüş, her şey gerçeklik tuzağıyla topluma inandırıcı gelmişti. Nitekim böyle bir propaganda, kitlelere hükmetmek için oluşturulan gücün büyüklüğünden başı dönen paranoyak yöneticiler üretmede fazla gecikmedi.

⁷⁶Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, s.493.

⁷⁷Koçer, *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi*, s.133.

⁷⁸Tekeli, “Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar”, s.12.

⁷⁹Duman, *Türkiye’de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme (Tarihi Gelişim)*, s.57.

⁸⁰Bu yıllarda Batı Almanya’da tarımda çalışanların sayısı bir milyon azalırken faal nüfusun yüzde 30’u tarımda çalışmaktadır. Bu Danimarka’da yüzde 24, Hollanda’da yüzde 13, Birleşik Devletler’de yüzde 12 olmasına karşın Hindistan, Türkiye ve Mısır’da yüzde 80 civarındadır (Türkoğlu, “Dünya Nüfusu ve Beslenme Problemi”, s.59).

oluşturuyordu.⁸¹ Ancak 1950'ler, Köy Enstitüleri sayesinde köyü “içeriden” tanıyan köy edebiyatçıların da etkisiyle, çoğu Türk uzmanlarca hazırlanan bir düzineden fazla araştırmaların yapıldığı en verimli dönemdir. Bunlar arasında Karataş Köyü (Hilmi Ziya Ülken ve diğerleri, 1950), Alacahöyük (Hamit Zübeyr Koşay, 1951), İhsaniye ve Keçiller (Cavit Orhan Tütengil, 1954), Çatak (Turhan Yörükhan ve Turgut Cebe 1955-56), Yenibedir ve Eskitaşlı (Yusuf Kurhan, 1955-56), Müteveli ve Kayalıoğlu (Rahmi Taşcıoğlu, 1955-56) köyleri sayılabilir. Nermin Erdentuğ, köy çalışmalarında antropolojiye yönelmiş, Wolfram Eberhard da aynı yolda ilerlemiştir. Ankara'da, yeni kurulmanın verdiği coşkuyla Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Anadolu'nun 16 farklı bölgesinde iklim, ziraî şartlar, kültür ve ekonomik durum açısından değişiklik gösteren bir köyde derinlemesine araştırma yapmak üzere geniş bir projeye başladı.⁸² Köy araştırmaları, tarım ve ziraî gibi hem ekonomik hem de sosyo-kültürel açıdan yürütülmüş, köylerin koruyucu sağlık hizmetleri ve halk sağlığı gibi alanlara bakış açısı, üniversite ve bilim dünyasından ne yazık ki tam anlamıyla destek bulamamıştır. İktidarın tutucu çevreleri, eşraf zümre ve toprak reformu gibi Köy Enstitüleri de aşağıdan hissedilir tepki gelmeden güçlü hâkim sınıflar aleyhine girişilen, ama Niyazi Bekes'in deyimiyle *tamamlanmamış devrim hareketi* olarak kaldı.

3. SONUÇ

Le Play Ekolü'nün “Sosyal Bilim” anlayışının yayılması ile köyler bilimsel inceleme konusu hâline geldiler. Bir ailenin coğrafi çevresi, aile fertlerin medeni durumu, görenekleri, sağlık durumu, sosyal statüsü, geçimi ve uğraşları, mülkiyeti, yaşayış biçimi, aile tarihçesi, gelir gider ilişkisi, hayat düzeyi gibi “örnek olaylar” bağlamında bilgi sağlamak mümkün hâle geldi. Ancak sınırlı temsil ve çevre folklorünü bir yana bırakması gibi nedenlerle eleştirilmiştir. Durkheim sosyoloji ve Le Play Ekolü'nün “dışarıdan” hazır metot olarak gelmesi, ‘nakli bilgi’ olarak bir zihniyet açığı olarak da okunabilir. Aslında Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak köyler “Halkevi Köycülüğü” adı verilen, öğütçü olmaktan vazgeçemeyen gel-geç köycülük hareketi olarak kalmış, aydınların köyde yaptıkları piknik hâlini alarak tavsamıştır.⁸³ Buna rağmen Selâhaddin Demirkan 1941'de, Küçükçekmece ve Celâliye köylerine ait iki monografi hazırladı. Kısa süre sonra ise köy sosyolojisi bir bilim dalı hâline geldi. Gerhard Kessler, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Orhan Tuna'nın 1944-1950 yılları arasında Zonguldak ve Karabük kömür havzalarında iş ve çalışma şartlarını inceleyen çalışmaları da bu gelişmeye dâhildir. Sonraları Hilmi Ziya⁸⁴, Batı Anadolu'nun köy monografisi olarak Edremit (Havran nahiyesi), Gönen ve Bilecik bölgesinde (Tuzaklı Köyü); Selâhattin Demirkan ise Bursa ve İstanbul'da aynı yolu takip ettiler. Eminönü Halk Evi'nde kurulan Sosyal Araştırmalar Kolu başkanlığına getirilen *Köye Doğru* dergisinin sahibi Demirkan, 1941'de “Küçükçekmece Köyü” ve “Celâliye Köyü” adlı iki monografi hazırladı. İstanbul İli Köy Bürosu Şefi ve 1960'dan sonra aynı ilde Köy Kalkınma Komitesi sekreteri olan Demirkan, *Köy Nasıl Tetkik Edilmelidir?* (1942), *Köyün Sosyal Tetkikinde Monografya Usulü* (1946), *Tecrübî Sosyolojiye Giriş* (1958), *Köy Sosyolojisine Hazırlık* (1962) ve *Köy Araştırmaları Kılavuzu* (1960) adlı eserleriyle bu metodu genişletti.⁸⁵ Ardından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde, Sosyoloji Enstitüsü öğrencileri aracılığıyla sistematik köy monografileri hazırlandı.⁸⁶ Aynı fakültede beşeri coğrafya kürsüsünde Ali Tanoğlu, öğrencileriyle köy tarihi ve mesken tipleri üzerinde durarak kırsal yerleşme alanlarını inceledi.

Günümüzde, Hilmi Ziya'nın bahsettiği toplumsal bilimlerin felsefi temele dayandırılması gereği bekleme saflarındadır. Türkiye'de kırsal bölgeler, sadece değişen iklim, arazi ve coğrafi şartlardan dolayı değil, yerleşim yerlerinin tarihsel farklılıkları bakımından da değişiktir ki, birbirine yakın komşu köyler bile farklılık arz eder. Üstelik köy araştırmalarında psikoloji ve felsefe disiplini olmadan “algılama ve anımsama birbirine karışır.” İç içe geçme ve kaynaşma yoluyla değerler değiş tokuş ederler ve bu hiçbir yazılı akideye dayanmaz. Anket ve salt nicel verilere dayalı monografiler, köylerde *potlaç* ilişkisi dikkâte alınmadan psikoloji ve felsefenin rolünü anlamayı da olanaksız hâle getirir. Karadeniz sularında hamsilerin cıvıl cıvıl hareketi yeryüzüne “horon tepen” kültürel miras olarak günümüze zuhur eder. Doğu Anadolu'nun sarp kayalıklarında “kaşık atmak”, uçsuz bucaksız topraklarda hiç tanışmadığımız ferdin koluna girip “halay çekmek” de aynı sürekliliğin kültürel mirasıdır. Ege'de Dionysos'un üzüm ağaçlarından aheste hareketlerle dallara uzanması ise “zeybek” yoluyla yansıma bulan örneklerdir. Bunlar halk kültüründe derunîdir ve

⁸¹Sucu, “Türkiye’de Köy Sosyolojisi Araştırmaları ile Köy Enstitüleri Fikrinin İlişkisel İncelenmesi”, s.1960.

⁸²Plank, *Village Sociology In Turkey...*, s.231.

⁸³Tütengil, *Türkiye’de Köy ve Aydınların...*, s.114.

⁸⁴Hilmi Ziya, Edremit bölgesi Havran nahiyesi, Bilecik bölgesi Kasımlar ve Tuzaklı köylerini içeren araştırmalarına şöyle bir not düşer: “Sosyoloji talebesinden Nedim Göknil’le birlikte 1942 yazında Garbî Anadolu köylerinde ilk monografi seyahatine çıktık. Nedim Göknil’in bu seyahattaki notlarından bir kısmını neşrediyoruz.” (“Garbî Anadolu Köy Monografileri”, s.312).

⁸⁵Geray, *Toplum Kalkınması ve Köy Araştırmaları*, s.9.

⁸⁶Plank, *a.g.e.*, s.228.

yüzyıllar boyu birbirine eklemlenen değiş-tokuşa dayalı potlaç ilişkisini ortaya koyan değerlerin ve destanların manzumesidir. Hülasa, Türkiye’de köylerin “bir tipten diğer tipe geçiş” meselesinin ‘genelleyici’ ya da köyleri sınırlı temsil alanına ‘indirgeyici’ monografilerle sosyal bilim bağlamında bir zihniyet sorunu oluşturması, bugün apaçık ortadadır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif, (1998) “Kemal Tahir Demir”, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7: 36-43.
- Althusser, Louis, (2002) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Yusuf Alp-Mahmut Özışık, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aron, Raymond, (2007) *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar, 7. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Avcıoğlu, Dođan, (1975) *Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın*. Cilt. 1, İstanbul: Tekin Yayınları.
- Ayas, Mehmet Rami, (1989) “Üniversite Gençliğinin Zihin Hayatı”, Ankara: *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Bibliyografya (1952-1988)*.
- Bakunin, Mihail, (1998) *Devlet ve Anarşi*, çev. Murat Uyrukulak, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Berkes, Niyazi, (1969) *Türkiye İktisat Tarihi*, 1. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Bertkay, Fatmagül, “Olağandışı Bir Kadın: Behice Boran”, 13-27, *içinde; Boran, Biyografya II*, İstanbul.
- Boran, Behice, (1945) *Toplumsal Yapı Araştırmaları-İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki*, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çetinkaya, Bayram Ali, (1999) “Meşrutiyet Devri Felsefi Hayat: Akımlar, Temsilciler, Telifler ve Tercümeleler”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 160-177.
- Çıkla, Selçuk, (2007) “1923-1950 Yılları Arasında Yazılan Köyü ve Köylüyü Konu Edinen Piyesler”, *Milli Eğitim*, 175: 98-115.
- Demirkan, Selâhattin, (1952) “Bağlum Köyünde Köylü İşletmesi Anketi”, *İçtimaiyat Mecmuası*, 2(7), 23-39.
- Djilas, Milovan, (1982) *Yeni Sınıf Komünist Sistemin Bir Tahlili*, çev. Sedat Umran, İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Dođruöz, Türkan, (2011) “Kırklareli Tarihine Işık Tutacak Bir Eser: Türkiye'nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası Kırklareli Vilâyeti”, *History Studies*, 3(1), 275-284.
- Duman, Tayip, (1991) *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme (Tarihi Gelişim)*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Durkheim, Emile, (2004) *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, çev. Cenk Sarçođlu, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Duverger, Maurice, (1982) *Siyaset Sosyolojisi-Siyasal Bilimin Öđeleri*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Ekin, Nusret, (1968) “Türkiye'nin Sanayileşmesinde Köylü-Şehirli İşçiler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 27(3-4), 225-264.
- Ergun, Dođan, (1993) *Yöntemi Bulmak (Türkiye'de Toplumsal Bilimlerin Bunalımı)*, 1. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Erol, Kemal, (2013) “Kemal Tahir'in Köyün Kamburu Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Bakış”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 879-903.
- Ertürk, Recep, (2008) “Türkiye'de Köy Sosyolojisi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11), 185-194.
- Farođhi, Suraiya, (2003) *Osmanlı Tarihi Nal İncelenir?*, çev. Zeynep Altok, 2. Baskı, N.121, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, (1958) “Bizde Sosyoloji ve Birkaç Meselemiz”, *İçtimaiyat Mecmuası*, 2(13-14), 137-149.

- Gabriel, Albert, (1954) *Türkiye Tarih ve Sanat Memleketi*, 1. Baskı, çev. Azra Erhat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Geray, Cevat, (1967) *Toplum Kalkınması ve Köy Araştırmaları*, 3-49, Ankara: Mülkiyeliler Vakfı Yayınları.
- Gültekin, Mehmet Nuri, (2012) “Dişi Bedenler Erkek Düşünceler mi? Değişen Geleneksel Köy Toplumsal Yapısında Kadınlar, Erkekler ve Ataerkil Değerler”, *İnsanbilim Dergisi*, 1(1), 38-55.
- Güngör, Nevin, (1989) “Ziya Gökalp ve Prens Sabahaddin’in Eğitim Konusundaki Görüşlerinin Karşılaştırılması”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1-2), 39-48.
- Kapluhan, Erol, (2012) “Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 26: 172-194.
- Karpat, H. Kemal, (1971) *Çağdaş Türk Romanında Sosyal Konular*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kazgan, Gülten, (1957) “Şehirlere Akın ve İktisadî Değişme”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 19(1-4), 375-394.
- Koçer, Hasan Ali, (1967) *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi*, Ankara.
- Kolektif, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, cilt VIII, içinde; Murat Belge, “Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri”, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Makal, Ahmet, (2008) “Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak Edebiyat”, *Çalışma ve Toplum*, 3: 15-43.
- Morris, Brian, (2004) *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler Bir Giriş Metni*, çev. Tayfun Atay, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Needham, Joseph, (1983) *Doğunun Bilgisi Batının Bilimi*, (der.) A. Nejat Acar, Adnan Akçay, H. Ünal Nalbantoğlu, Mustafa Yılmaz, 1. Baskı, Ankara: Şafak Matbaa.
- Ozankaya, Özer, (1991) *Toplumbilim*, 7. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özcan, Ufuk, (1992) “Kadro Hareketi Üzerine Sosyolojik Bir Deneme”, *Sosyoloji Dergisi*, 3(3), 98-130.
- Plank, Ulrich, (1971) “Village Sociology In Turkey”, 10th. *Police Conference of Rural Sociologists*, Warsaw; March, 161-178.
- Pratkanis, Anthony; Aronson, Elliot, (2008) *Propaganda Çağı İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali*, çev. Nagihan Haliloğlu, 1. Baskı, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Sencer, Muzaffer, (1962) “Türkiye’de Köye Yönelme Hareketleri”, *İçtimaiyat Mecmuası*, 2(17-18), 223-241.
- Sencer, Muzaffer; Sencer, Yakut, (1978) *Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim*, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Sezer, Baykan, (1989) “Türk Sosyologları ve Eserleri I”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 3(1), 1-96.
- Sucu, İlyas, (2020) “Türkiye’de Köy Sosyolojisi Araştırmaları ile Köy Enstitüleri Fikrinin İlişkisel İncelenmesi”, *Anemon*, 8(6), 1959-1971.
- Sultan Galiyev, (1998) *Sosyalist Turan ve Doğu Birliği*, çev. Sabri Gürses, İstanbul: Sosyalist Yayınları.
- Tahir, Kemal, (1994) *Köyün Kamburu*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Tekeli, İlhan, (1990) *Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar*, Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.
- Timur, Serim, (1972) *Türkiye’de Aile Yapısı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Tör, Vedat Nedim, (1941) *Değişen Adam*, Ankara: Ulusal Matbaa.
- Tuna, Korkut, (1991) “Bilgi, Toplum ve İthal Bilgi Üzerine I”, *Sosyoloji Dergisi*, 3(2), 87-114.
- Tuncol, Ferit Ragıp, (1945) *Köye Dönüş*, 1. Baskı, Nazilli Matbaası.
- Turhan, Mümtaz, (1957) “Köy Tetkiklerinde Kullanılacak Metodlar Hakkında Bazı Düşünceler”, *Sosyoloji Dergisi*, 2(12), 98-103.

- Tüfekçiođlu, Hayati, (2003) “Frederic Le Play’in Tarih Anlayışı”, *Sosyoloji Dergisi*, 3(6), 21-28.
- Türkoğlu, A (1958) “Dünya Nüfusu ve Beslenme Problemi”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 20(1-4), 34-60.
- Türkoğlu, Pakize, (1997) *Tonguç ve Enstitüleri*, 1. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tütengil, Cavit Orhan, (1962) “Türkiye’de Köy ve Aydınların Tutumu”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 2(17-18),106-118.
- Tütengil, Cavit Orhan, Az Gelişmenin Sebepleri. *Yirmidokuzuncu Konferans*.
- Tütengil, Cavit Orhan, (1974) “Hilmi Ziya Ülken’in Çıkardığı Dergiler ve Bu Dergilerde Yaptığı Yayınlar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 34(1-4), 161-172.
- Uygun, Hamza; Özer, İnan, (1982) *Hilmi Ziya Ülken / Türk Toplum Bilimcileri*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ülken, Hilmi Ziya, (1941) “İçtimaî Araştırmalar”, *İçtimaiyat Mecmuası*, 2(1), 271-320.
- Ülken, Hilmi Ziya, (1943a) “Garbî Anadolu Köy Monografileri”, *İçtimaiyat Mecmuası*, 2(2), 312-357.
- Ülken, Hilmi Ziya, (1943) “Yeni Felsefe Cemiyeti ve Türkiye’de Felsefe Cemiyetinin Tarihçesi”, *İçtimaiyat Mecmuası*, 2(2), 358-403.
- Ülken, Hilmi Ziya, (1958) “Sanat, Düşünce ve İçtimaî Bünye”, *İçtimaiyat Mecmuası*, 2(13/14), 1-35.
- Ülken, Hilmi Ziya, (1961) *Türkiye’de Batılılaşma Hareketi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya, (1971) *Aşk Ahlâkı*, 3. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.